

อำเภอโขงเจียมเป็นอำเภอที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน เดิมมีชื่อ”บ้านโขงเจียม”โดยมีสมมติฐานจากประวัติลาวเขตนครจำปาสัก ในสมัยพระสร้อยศรีสมุทร พุทธธำมัญญ (เจ้าหน่อคำศรี) ได้แต่งตั้งให้เป็นหัวหลวง ซึ่งเป็นบุตรพระละมุนให้เป็นขุนนักเฒ่าไปรักษา”บ้านโขงเจียม”ประมาณ พ.ศ.๒๒๕๖ โดยทั่วไปชาวบ้านเรียกบ้านโขงเจียมว่า บ้านเจียมใต้ ผู้ปกครองนครก็คนไม่ปรากฏ ครั้นถึงสมัยของขุนนักราชาอินทร์ผู้รักษา “บ้านโขงเจียม”ได้กระทำความผิดฉกรรจ์ เจ้าเมืองนครจำปาสัก(โย) จึงจับมาลงโทษปลดออก แล้วมีหนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยขอตั้งท้าวมหาอินทร์ บุตรขุนนักอินทวงศ์ ให้เป็นพระกำแหงสงคราม แล้วยกฐานะ”บ้านโขงเจียม”ขึ้นเป็นเมืองโขงเจียมในปี พ.ศ.๒๓๖๔ ขึ้นตรงกับนครจำปาสัก

บ้านด่านตั้งครั้งแรกเมื่อปลายปี พ.ศ.๒๓๑๔ ด้วยมีเหตุการณ์เนื่องจากพระวรวงศ์เธอและพระดาซึ่งปกครองนครเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบาน (หนองบัวลำภู) เกิดกรณีพิพาทไม่เข้าใจกับเจ้าสิริบุญสาร ผู้ปกครองเมืองศรีสัตนาคนหุต มีการต่อสู้เกิดขึ้นทำให้พระดาตามในที่รบ ส่วนพระวรวงศ์เธอสู้ไม่ได้จึงรวบรวมไพร่พลอพยพหนีออกจากเมืองเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบานลงมาทางใต้ โดยแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม คือกลุ่มที่เดินทางมาทางบกได้มาตั้งถิ่นฐานที่ดอนมดแดง อันเป็นที่ตั้งของเมืองอุบลราชธานีในปัจจุบัน อีกกลุ่มหนึ่งอพยพมาตามแม่น้ำโขง ซึ่งมีจุดมุ่งหมายจะไปพึ่งบารมีพระองค์หลวง (เจ้าชัยกุมาร) ผู้ปกครองนครจำปาสัก เป็นพระโอรสของพระสร้อยศรีสมุทรพุทธธำมัญญ ครั้นอพยพมาประมาณ ๑๐ ครั้วเรือน ขอแยกตัวออกจากคณะมาตั้งบ้านเรือนอยู่ตอนหินตั้ง เพื่อประกอบอาชีพทำไร่ ทำสวน เมื่อพระวรวงศ์เธอได้ไปพักอยู่กับนครจำปาสักเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ได้มีไพร่พลส่วนหนึ่งย้อนมาสมทบ และตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บริเวณปากมูลให้ชื่อว่า”ดอนด่านปากมูล” สาเหตุที่ชื่อว่า บ้านด่านปากมูล ก็เพราะว่าเป็นบริเวณที่มีแม่น้ำมูลไหลมาบรรจบแม่น้ำโขง

ต่อมาในปี พ.ศ.๒๓๖๙ เกิดขบถบองนวกแห่งเวียงจันทน์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ระหว่างปี พ.ศ.๒๔๔๓-๒๔๔๕ ได้ลดฐานะเมืองโขงเจียมเป็นอำเภอโขงเจียมขึ้นกับจังหวัดอุบลราชธานี

ในสมัยพระกำแหงสงครามเป็นผู้ปกครองเมืองโขงเจียม ได้ไปตั้งบ้านใหม่ขึ้นอีกบ้านหนึ่งชื่อว่า”บ้านเจียมเหนือ” สันนิษฐานว่าเป็นบ้านนาแขว ตำบลนาแขว อำเภอเขมราฐ ในปัจจุบันนี้ อาจสืบเนื่องมาจากการเก็บส่วย พระกำแหงสงครามได้อยู่รักษาบ้านเจียมเหนือตลอด ส่วนบ้านเจียมเหนือใต้ได้สืบต่อมา พอสืบเรื่องราวได้ว่ามีชื่อดังนี้

๑ หลวงเจ้ากำ

๒ พระคง

๓ อุปฮาดจันทา

ต่อมาปี พ.ศ. ๒๔๔๔ ได้เกิดขบถผีบุญ ซึ่งขณะนั้นเจ้าอุปฮาดจันทา เป็นผู้รักษาเมืองถูกฆ่าเมื่อบ้านเมืองสงบ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่๕ ได้โปรดเกล้าฯแต่งตั้งท้าวบุญธิสารวงศ์เจียม เป็นนายอำเภอคนแรกของอำเภอโขงเจียม ในปี พ.ศ.๒๔๕๔

ในปี พ.ศ.๒๔๕๐ ไทยเสียดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงให้ฝรั่งเศส ดอนด่านปากมูลเป็นสถานที่เจ้าหน้าที่รัฐบาลตั้งด่านตรวจคนเข้าเมือง ตลอดทั้งสินค้าขาเข้าขาออกของประเทศตนเอง ในเวลาต่อมาประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวได้ตกอยู่ภายใต้การปกครองของประเทศฝรั่งเศส ฝรั่งเศสได้ขอเช่าพื้นที่บริเวณดอนด่านปากมูลเป็นท่าเทียบเรือ ที่พักเก็บสินค้า ตลอดจนใช้เป็นเส้นทางคมนาคมทางเรือ ชาวบ้านดอนด่านปากมูลบางส่วนถูกไล่ที่จึงย้ายออกจากที่ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ประเทศลาว

เรียกชื่อว่า “บ้านหาดทรายสูง” อีกส่วนหนึ่งได้อพยพไปตั้งบ้านเรือนอยู่ทางทิศเหนือของ บ้านด่านปากมูล เรียกชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านด่านใหม่” เนื่องจากบ้านด่านปากมูล บ้านด่านใหม่ และบ้านหาดทรายสูงมีความสัมพันธ์ติดต่อไปมาหาสู่กันเป็นประจำ ในฐานะญาติพี่น้องเชื้อสายเดียวกัน ทำให้สามหมู่บ้านมีความสนิทสนมอย่างแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ในเวลาต่อมาราษฎรบ้านหาดทรายสูงประสบปัญหาโรคภัยไข้เจ็บ ปัญหาด้านการสื่อสาร การคมนาคมไม่สะดวก จึงอพยพข้ามฟากมาอยู่ในเขตหมู่บ้านด่านปากมูล และบ้านด่านใหม่จนกลายเป็นชุมชนใหญ่ อีกส่วนหนึ่งได้พากันอพยพมาตั้งบ้านเรือนอยู่บ้านคันทกหอ ให้ชื่อว่า “เมืองสุวรรณวาริ” โดยการนำของเจ้าอุปฮาด(คำพัน) และพระอุปถัมภ์ประชากร ช่วงนั้นอำเภอลำปางจึงได้แบ่งการปกครองออกเป็น ๓ ส่วน คือ

ส่วนที่ ๑ ท้าวบุญธิสาร อยู่บ้านนาคอก มีหน้าที่เก็บส่วย ๗ ตำบล คือ ตำบลสำโรง(ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอศรีเมืองใหม่)

ส่วนที่ ๒ พระราชพงศา อยู่ตำบลคำไหลและตำบลวารินปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอศรีเมืองใหม่ มีหน้าที่เก็บส่วยตำบลวาริน และตำบลคำไหล

ส่วนที่ ๓ เจ้าอุปฮาด(คำพัน) อยู่ที่บ้านคันทกหอ ถูกยกฐานะเป็นเมืองสุวรรณวาริ มีหน้าที่เก็บส่วยตำบลบ้านด่านและตำบลห้วยยาง

ในปี พ.ศ.๒๔๕๗ ท้าวบุญธิสาร บุญเจียม กระทำความผิดทางราชการจึงส่งปลดหลวงศรีอาชญา ซึ่งอยู่บ้านสุวรรณวาริ ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นนายอำเภอลำปางเดิม จากนั้นจึงได้ย้ายที่ว่าการจากบ้านนาคอกไปตั้งอยู่ที่บ้านสุวรรณวาริ และเปลี่ยนชื่ออำเภอลำปางเดิม ว่าอำเภอสวรรณวาริ ในปี พ.ศ.๒๔๕๘ เกิดฟ้าผ่าถล่มวัดบ้านสุวรรณวาริ ทำให้มีพระพันธและสามเณรศรีจันทร์ ถึงแก่กรรม พวกชาวบ้านพากันขวัญเสียหายว่าเป็นเมืองอาถรรพ์จึงพากันอพยพหนี และเห็นว่าสถานที่ตั้งอำเภอสวรรณวาริ ครั้นถึง พ.ศ.๒๔๘๒ ทางราชการได้เปลี่ยนชื่ออำเภอสวรรณวาริเป็นอำเภอลำปางเดิม เพื่อรักษาชื่อเมืองเดิมไว้

มูลเหตุที่เอาดอนด่านปากมูลเป็นที่ตั้งของอำเภอเพราะบ้านด่านปากมูล ตั้งอยู่ที่ปากแม่น้ำมูล ซึ่งไหลมาบรรจบกับแม่น้ำโขง อันเป็นเส้นทางคมนาคมที่เข้าสู่จังหวัดอุบลราชธานี สะดวกแก่การตรวจตราบุคคล และสินค้าที่ผ่านเข้าออกระหว่างประเทศไทยและประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ในปี พ.ศ.๒๕๐๐ นายผล ไตรสาร ซึ่งเป็นนายอำเภอขณะนั้น ได้ย้ายที่ว่าการอำเภอลำปางเดิม ไปตั้งที่บ้านคำบอน(โนนหมาจอก) ตำบลนาคำ ซึ่งเป็นอำเภอศรีเมืองใหม่ในปัจจุบัน จัดการปกครองออกเป็น ๗ ตำบล คือ ตำบลนาคำ ตำบลวาริน ตำบลคำไหล ตำบลสงยาง ตำบลเอ็ดใหญ่ ตำบลลาดควาย และตำบลนามแท่ง

สาเหตุที่ย้ายที่ว่าการอำเภอคำบอน เนื่องจากพิจารณาเห็นว่าที่ตั้งอำเภอเดิมไม่ได้เป็นศูนย์กลางในการปกครองหมู่บ้าน ไม่สะดวกต่อการติดต่อประสานงานในระดับอำเภอและจังหวัด

ขณะเดียวกันที่ตั้งอำเภอลำปางเดิมตั้งอยู่ ณ บ้านดอนด่านปากมูล ทางราชการประกาศตั้งให้เป็นกิ่งอำเภอบ้านด่าน มีเขตการปกครองแบ่งได้ ๓ ตำบล คือ ตำบลโขงเจียม ตำบลห้วยยาง และตำบลนาโพธิ์กลาง มีนายจิตร สุวรรณโลละ ทำหน้าที่เป็นปลัดอำเภอหัวหน้ากิ่ง ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๐๒ ได้รับการยกฐานะให้เป็นอำเภอบ้านด่าน มีเขตการปกครองออกเป็น ๖ ตำบล ได้แก่ ตำบลโขงเจียม ตำบลคำเขื่อนแก้ว ตำบลห้วยไผ่ ตำบลห้วยยาง และตำบลนาโพธิ์กลาง

เมื่อวันที่ ๒๕ กันยายน ๒๕๑๔ ทางราชการได้พิจารณาเห็นว่าโขงเจียมเป็นชื่อดั้งเดิมของอำเภอบ้านด่าน เพื่อความเหมาะสมจึงได้เปลี่ยนชื่ออำเภอโขงเจียมให้เป็นอำเภอศรีเมืองใหม่ แล้วคืนชื่ออำเภอศรีเมืองใหม่ แล้วคืนชื่อโขงเจียมให้กับชาวอำเภอบ้านด่าน อำเภอบ้านด่านจึงเปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอโขงเจียมดังเดิม

ครั้น พ.ศ.๒๕๓๔ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ได้มีพระราชกฤษฎีกาตั้งอำเภอสิรินธรให้ผนวกเอาตำบลคำเขื่อนแก้ว อำเภอโขงเจียมอยู่ในเขตอำเภอสิรินธร ทำให้อำเภอโขงเจียมเหลือเขตการปกครอง จำนวน ๕ ตำบลจนถึงปัจจุบัน

กระทรวงมหาดไทยได้ประกาศจัดตั้งหมู่บ้านที่ ๕ และหมู่บ้าน ๑๔ ตำบลโขงเจียม อำเภอบ้านด่าน จังหวัดอุบลราชธานี ขึ้นเป็นสุขาภิบาลบ้านด่าน อำเภอบ้านด่าน จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๐๖ แล้ว ตามประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่อง การจัดตั้งสุขาภิบาลบ้านด่าน ลงวันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๐๖ มีอาณาเขต ดังนี้

ด้านเหนือ ตั้งแต่หลักเขตที่ ๑ ซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขงฝั่งใต้ติดเชิงเขาพนมดงหลัก ห่างจากศูนย์กลางถนนพหลโยธินตามแนวเทือกเขาตงหลัก ๑๕ เมตร เลียบตามฝั่งแม่น้ำโขงฝั่งใต้ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ถึงหลักเขตที่ ๒ ตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขง ฝั่งตะวันตกตรงปากแม่น้ำมูลฝั่งเหนือระยะทางจากหลักเขตที่ ๑ ถึงหลักเขตที่ ๒ ยาว ๒,๔๓๐ เมตร

ด้านตะวันออก จากหลักเขตที่ ๒ เลียบตามแม่น้ำมูลฝั่งเหนือไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ถึงหลักเขตที่ ๓ ซึ่งตั้งอยู่ปากห้วยถ้ำพระฝั่งตะวันออก ระยะทางจากหลักเขตที่ ๒ ถึงหลักเขตที่ ๓ ยาว ๒,๔๓๐ เมตร

ด้านใต้ จากหลักเขตที่ ๓ เลียบตามเชิงเขาพนมดงหลักไปทางทิศเหนือ จนบรรจบหลักเขตที่ ๑ ยาว ๓,๗๔๕ เมตร มีเครื่องหมายดวงตราและเครื่องหมาย เครื่องหมายเป็นรูปวงกลมตามพิภพในระเบียบและมีความหมายนั้นว่าในขอบเขตนับว่า "สุขาภิบาลบ้านด่าน" สำหรับของเบื้องล่างมีความหมายว่า จังหวัดอุบลราชธานี ภายในวงกลมมีรูปแม่น้ำไหลผ่านภูเขา ที่หน้าผาฝั่งเขามีรูปพระพุทธรูป ภายในแม่น้ำมีรูปปลาทั้งนี้ มีความหมายว่า สุขาภิบาลบ้านด่าน ตั้งอยู่ในหุบเขา มีแม่น้ำโขงและแม่น้ำมูล จึงอุดมไปด้วยปลาทุกชนิด และภายในสุขาภิบาลแห่งนี้ มีถ้ำในภูเขาเป็นที่เก็บพระพุทธรูปปางต่างๆเป็นจำนวนมาก

เทศบาลได้รับการเปลี่ยนแปลงและยกฐานะจากสุขาภิบาลบ้านด่านเป็นเทศบาลตำบลบ้านด่าน เมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม ๒๕๔๒ ประกาศในราชกิจจานุเบกษา ฉบับกฤษฎีกา เล่ม ๑๑๖ ตอนที่ ๙ ก เป็นเทศบาลตำบลขนาดเล็ก ระดับ ๗ มีนายสำลี กอมณี เป็นนายกเทศมนตรีคนแรก นายมนูญ คุณทวี นายกเทศมนตรี คนที่ ๒ นายชาติรี สมสะอาด นายกเทศมนตรีคนที่ ๓ นายสำลี กอมณี นายกเทศมนตรีคนที่ ๔ นายณัฐพงศ์ ผลดี นายกเทศมนตรีคนที่ ๕ นายไมตรี จินารัตน์ นายกเทศมนตรีคนที่ ๖ และนายก้องสกุล แก้วกัญญา นายกเทศมนตรีคนปัจจุบัน

และเพื่อให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลบ้านด่านโขงเจียม และเพื่อให้เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น เทศบาลตำบลบ้านด่านได้เปลี่ยนชื่อจากเทศบาลตำบลบ้านด่านเป็นเทศบาลตำบลบ้านด่านโขงเจียม ตามประกาศกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖